

UDK: 81.42813

Lobar USMANOVA,

Senior teacher of the Department of Languages, Humanities and Social Sciences, TMC Institute

E-mail:lobarusmanova999@gmail.com

Based on the review of Dilfuzakhon Saidqodirovna Saidqodirova, Doctor of Philosophy, DSc

KOMPYUTER LINGVISTIKASI DISKURSIDA ANTROPOMORFIK METAFORALARNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy kompyuter lingvistikasi doirasida antropomorfik metaforalarning tasnifi, ularning lingvopragmatik hamda kommunikativ funksiyalari har tomonlama tahlil qilinadi. Insoniy xususiyatlar, holatlar va ijtimoiy-psixologik xatti-harakatlar orqali texnologik jarayonlar va kompyuter terminlarining ifodalanishi kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganiladi. Tadqiqot doirasida "virus", "bot", "firewall", "chatbot" kabi zamonaviy IT-diskursda keng qo'llaniladigan antropomorfik metaforalar misolida metaforik model va semantik tuzilmalarning shakllanish mexanizmlari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: antropomorfik metafora, kompyuter lingvistikasi, kommunikativ funksiya, metafora modeli, IT-termin, sun'iy intellekt.

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА АНТРОПОМОРФНЫХ МЕТАФОР В ДИСКУРСЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются классификация антропоморфных метафор, а также их лингвопрагматические и коммуникативные функции в контексте современной компьютерной лингвистики. Исследуется отображение технологических процессов и IT-терминов через призму человеческих качеств, состояний и поведенческих моделей с позиций когнитивной лингвистики. На примерах таких терминов, как «вирус», «бот», «фаервол», «чат-бот», анализируются механизмы формирования метафорических моделей и их семантическая структура в современном IT-дискурсе.

Ключевые слова: антропоморфная метафора, компьютерная лингвистика, коммуникативная функция, модель метафоры, IT-термины, искусственный интеллект.

LINGUOPRAGMATIC PROPERTIES OF ANTHROPOMORPHIC METAPHORS IN THE DISCOURSE OF COMPUTER LINGUISTICS ABSTRACT

This article presents a comprehensive analysis of the classification of anthropomorphic metaphors and their linguo-pragmatic and communicative functions within the framework of modern computer linguistics. The study explores how technological processes and IT terminology are represented through human traits, states, and behavioral patterns from the perspective of cognitive linguistics. Using metaphoric examples such as "virus," "bot," "firewall," and "chatbot," the paper investigates the mechanisms of metaphor formation and the semantic structures underlying these units in contemporary IT discourse.

Keywords: anthropomorphic metaphor, computer linguistics, communicative function, metaphor model, IT-terms, artificial intelligence.

Kirish. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida kompyuter lingvistikasi yangi ilmiy yo'nalish sifatida shakllanmoqda. Bu sohada til birliklarining o'zaro aloqasi, texnologik atamalarining semantikasi va ularning metaforik ifodalanishi tobora dolzarb bo'lmoqda. Xususan, antropomorfik metaforalar, ya'ni insoniy sifatlar orqali kompyuter tizimlari va ularning komponentlarini ifodalash deganda, kompyuter diskursining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Antropomorfik metaforalar tilshunoslikda uzoq tarixga ega bo'lib, qadimiy davrlardan beri mavjud. Aristotel metaforani turdan turga ma'no ko'chishi

sifatida izohlagan. Zamonaviy kognitiv tilshunoslikda esa N.D. Arutyunova, M. Lakoff, A.P. Chudinov kabi olimlar metaforani inson tafakkuri va tushunchalarini ifodalovchi konseptual model sifatida talqin qiladilar.

Kompyuter lingvistikasi kontekstida esa metaforalar yordamida texnik va murakkab tushunchalar soddalashtiriladi. Masalan, kompyuter viruslari bu odam organizmiga o'xshash holda, tizimga zarar yetkazadigan dasturiy hujumlarni ifodalaydi. Yoki "chatbot hursand bo'ldi" kabi ifoda orqali sun'iy intellektga insoniy holat yuklanadi. Bunday antropomorf metaforalar texnologik

jarayonlarni tushunarliroq qilish, axborotni hissiy va kognitiv darajada ifodalashga yordam beradi.

A.P. Chudinovning tasnifiga ko'ra, antropomorf metaforalar insonning anatomiyasi, hissiyoti, xatti-harakatlari, ijtimoiy rollari asosida shakllanadi. Kompyuter terminlarida quyidagi misollarni keltirish mumkin: "firewall" – xavfqa qarshi turgan himoyachi obrazida, inglizcha "cookie" o'zbek tiliga foydalanuvchi eslab qolgan ma'lumotlar bilan bog'liq bo'lgan "eshituvchi" funksiyali element, "bot" esa inson o'rniga ishlaydigan avtomatik ijrochi sifatida taqdim etiladi.

N.D.Arutyunova "Metafora va munozara" asarida quyidagilarni ta'kidlaydi: "Metafora amaliy ahamiyatga ega. ...U har qanday sohani tushunish va tushuntirish uchun vosita sifatida ishlatilishi mumkin, jumladan, aviakompaniya uchuvchilari o'rtasidagi psixoterapiya suhbatlari va suhbatlari, ritual raqs va til dasturlash, badiiy ta'lim va kvant mexanikasi va boshqalar, muloqotni samarali, ta'sirli va foydali qilish...

Metafora qayerda bo'lmasin, bizning tushunchamizni doimo boyitib boradi...". N.D.Arutyunovanning fikricha, metafora ijodi asos bo'lgan semantik jarayonlar turlicha bo'ladi: sinonimlarni ishlab chiqish vositalari, yangi qadriyatlarining paydo bo'lishi, ko'p ma'nolilikni yaratish, tizimlar, terminologiya va emotsional-ekspressiv so'z birikmalarining rivojlanishi. metafora.

"Metafora" atamasi birinchi marta qadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan. Ma'lumki, metafora "yashirin taqqoslash" bo'lib, uning asosini aqliy taqqoslash tashkil etadi. O'xshatish tuyg'usi bizga nafaqat idrok etilayotgan olamdagi predmetlar, balki konkret predmetlar va mavhum tushunchalar o'rtasidagi o'xshashliklarni topishga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, har bir olim o'z g'oyasini, tasnifi va vazifasini taklif qilganshuningdek, metafora orqali uning ta'rifi. Metaforaga ilk bor Aristotel ta'rif bergan. Aristotel metaforaga shunday ta'rif beradi: "So'z ma'nosining turdan turga, turdan turga yoki turdan turga yoki muqobilarni asosida ko'chishi". Metaforaning boshqa ta'riflariga o'tish zarur. Shu munosabat bilan metafora va boshqa hodisalar o'rtasida ma'lum bir chegara qo'yish kerak.

Ayni paytda biz uchun eng muhim va mos keladigan ta'rif Anatoliy Chudinov ta'rifidir, chunki u metafora tushunchasi va mohiyatini yanada aniqroq ochib beradi. Metafora yaratish va tahlil qilishning ikkita komponenti mavjud:

1. ikkita obyekt toifasi,
2. ikki toifaning xossalari.

Metafora - bir predmetdan boshqa predmetga o'xshashlik asosida belgining o'tkazilishi. Biror kishi tulki deb ataladigan bo'lsa, bu hayvonlar sinfiga xos hiyla-nayrangning belgisi hisoblanadi. Shunday qilib, shu bilan birga, shaxsning mohiyati ma'lum bo'ladi, uning qiyofasi yaratiladi va yangi ma'no shakllanadi: tulki so'zi majoziy ma'noni oladi - ayyor, yolg'onchi. Ushbu obyektlar guruhining xususiyatlari turli tillarga xos metaforalar bilan ko'rsatilgan. Bu ona tili dunyosi haqidagi umumiy g'oyalar to'plamiga ishora qiladi, u

mifologiya yoki madaniy an'analardan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, o'zbek tilida "qo'y" metaforik ma'noda "yumshoq, muloyim" ma'nosini bildirsa, rus tilida bironing aytganini qiladigan yaxshi odam degan ma'noni bildiradi.

Tilshunos olim I.Levin metafora va qiyoslash elementlarini aniqlash usulini quyidagicha ta'riflaydi:

1. metafora – qiyoslash;

2. metafora-topmoqlar;

3. boshqa obyektning xususiyatlarini obyektga bog'laydigan metaforalar (er uxlaydi, hayot yonadi, osmon yig'laydi).

Metod va metodologiya. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar doirasida metafora fenomeni nafaqat estetik, balki kognitiv va pragmatik kategoriyalarning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, texnik hamda ilmiy-ommabop diskurslarda antropomorfik metaforalarning o'zni beqiyosdir. Kompyuter lingvistikasi sohasi bunday diskurslardan biri bo'lib, undagi til birliklari turli darajadagi murakkablikni anglatuvchi modellarni insoniy tajriba asosida soddalashtirishga xizmat qiladi.

Antropomorfik metaforalar – bu inson faoliyatiga oid xususiyatlarning texnik obyektlarga yuklanishi orqali yuzaga keladigan semantik konstruksiyalardir. Kompyuter lingvistikasi matnlarida bu holat odatda "kompyuter o'ylaydi", "tizim tushunadi", "algoritm qaror qabul qiladi" kabi ifodalar shaklida namoyon bo'ladi. Lingvopragmatik yondashuvda esa bu iboralar nafaqat semantik uzviylikni, balki kommunikativ ehtiyojlar asosidagi til tanlovini ham aks ettiradi. YA'ni murakkab texnologik jarayonlarni soddalashtirish orqali o'quvchi bilan emotsional va semantik yaqinlik hosil qilinadi.

Binobarin, ingliz tilidagi kompyuter terminlari va texnik so'zlar ishtirokidagi matnlarda aniq ko'zga tashlanadi. Tilshunos olim Elena Semino antropomorfik metaforalarni sog'liqni saqlash va texnologiya diskursidagi empatik vosita deb ta'riflab, ularning asosiy vazifasi axborotning soddalashtirilgan tarzda yetkazilishi va tushunilishidir, deb hisoblaydi. George Lakoff va Mark Johnson esa metaforani inson tafakkurining asosiy modeli sifatida talqin qiladi. Ularning fikricha, inson ongida tushunchalar ko'pincha bevosita tajriba orqali tashkil etiladi, va shu bois "algoritm o'rganmoqda" kabi iboralar faqat stilistik emas, balki kognitiv yengillikni ta'minlovchi vositadir.

Natijalar. Qiyosiy nuqtai nazardan olib qaralganda, o'zbek tilidagi kompyuter lingvistikasi diskursida antropomorfik metaforalar nisbatan ehtiyotkorlik bilan ishlatiladi. Bu, bir jihatdan, o'zbek tilining klassik strukturasiga sodiqligi va an'anaviy pragmatik meyorlar bilan bog'liq. Masalan, ingliz tilida keng tarqalgan "AI understands natural language" shaklidagi ifoda o'zbek tiliga ko'pincha "Sun'iy intellekt tabiiy tilni qayta ishlaydi" tarzida, ya'ni neytral va texnik uslubda tarjima qilinadi. Shu nuqtai nazardan, ingliz va o'zbek tillaridagi diskurslar o'rtasida semantik yondashuvda antropomorfizatsiyaga nisbatan munosabat farqi mavjudligi ko'zga tashlanadi. Bu farq, o'z

navbatida, har ikkala til madaniyatidagi til va texnologiyaga oid kognitiv modellarning shakllanish jarayonida yuzaga kelgan.

Adabiyotlar tahlili. Biroq, texnik terminologiyaning ijtimoiy hayotga chuqur kirib borishi va kompyuterga oid tushunchalarning ommaviy anglash darajasi ortishi bilan o'zbek tilida ham antropomorfik metaforalarning qo'llanish holatlari tobora ko'payib bormoqda. Bu esa lingvistik adaptatsiya jarayonining tabiiy bosqichlaridan biri sifatida baholanadi. Bu o'zgarish til pragmatikasida, xususan, adresant va adresat o'rtasidagi soddalashtirilgan aloqa shakllarining shakllanishi nuqtai nazaridan alohida e'tiborga loyiqdir.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, kompyuter lingvistikasi diskursida antropomorfik metaforalarning qo'llanilishi, bir tomondan, murakkab texnologik tushunchalarni inson tajribasiga yaqinlashtirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, kommunikativ jarayonda soddalashtirish, tushunarliklik va emotsional yaqinlik kabi lingvopragmatik vazifalarni bajaradi. G'arb til madaniyatlarida bunday metaforalar keng va faol qo'llanilsa-da, o'zbek tilida bu holat nisbatan ehtiyotkor, ammo taraqqiyotga yuz tutgan

shaklda kechmoqda. Ushbu qiyosiy tahlil antropomorfik metaforalarning nafaqat stilistik yoki kognitiv, balki pragmatik qiymatga ega ekanligini isbotlaydi.

Shunday qilib, turli mualliflar tomonidan tuzilgan tasniflarning bir nechta turlari ko'rib chiqildi, ammo bu tasniflar asosida, A.P.Chudinovning muhim tasniflari tadqiqot uchun keng imkoniyat yaratadi, chunki olim o'z tasnifida ishimizga asos bo'lgan antropomorfik metaforani taklif qilgan. Bundan tashqari, bu tasnif tuzilmadagi umumiy xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi va taqqoslangan modellarning leksik tarkibini va bu xususiyatlar asosida mavjud farqlarni aniqlashga yordam beradi.

Kompyuter lingvistikasi va texnologik diskursda antropomorfik metaforalarning ishlatilishi nafaqat tushunishni osonlashtiradi, balki tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Antropomorfizatsiya orqali IT sohasidagi murakkab tushunchalar insoniylashtirilgan ko'rinishda berilib, muloqotni soddalashtiradi va samarali qiladi. Bu holat, ayniqsa, o'quvchilar, foydalanuvchilar va dasturchilar uchun axborotni tushunishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Aristotel. Poetika. – L.: 1927. – S.36.
2. Aristotel. Poetika. – L.: 1927. – S.39.
3. Arutyunova N.D. Metafora i diskurs. – M.: Nauka, 1990.
4. Arutyunova, N. D. Teoriya metafory : sbornik: per. s ang., fr., nem.,isp., polsk. yoz. / N. D. Arutyunova; pod red. N. D. Arutyunovoy i M. A. Jurinskoy. – M. : Izd-vo Progress, 1990. – 512 s.
5. Akhmedova M.Sh. (2022). "Lingvopragmatic aspect of metaphorization in scientific and technical discourse" // Bulletin of TSPU. Black, M. (1962). Models and Metaphors. Cornell University Press.
6. Chudinov A.P. Politicheskaya lingvistika. – Ekaterinburg, 2001.
7. Goatly, A. (1997). The Language of Metaphors. Routledge.
8. Fairclough, N. (1992). Discourse and Social Change. Polity Press.
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
10. Moskvina V.P. Russkaya metafora: parametry klassifikatsii. // Filologicheskie nauki, 2000, № 2.
11. Nasrullayeva G.S. Antropomorfik metaforalar va ularning lingvosemiotik xususiyatlari. – Qarshi: TATU, 2022.
12. Nasrullaeva, G. (2022). ShAVKAT RAHMON SHEVRIYATIDA ANTROPOMORFIK METAFORALAR: Narullaeva Gulshan, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Qarshi fililali dotsentri. Obrazovanie va innovatsionnye issledovaniya mejdunarodnyy nauchno-metodicheskiy jurnal, (2), 16-19.
13. Rakhmonova D.D. (2023). "Cognitive and pragmatic interpretation of metaphors in computer terminology" // Philological sciences. Semino, E. (2008). Metaphor in Discourse. Cambridge University Press.
14. <https://dictionary.cambridge.org> – Kompyuter terminlarining metaforik ishlatilishi.
15. <https://www.wired.com> – Texnologik metaforalar misollari